

**Чорноус Юлія Миколаївна** – докторант ад'юнктури та докторантури Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

## **Міжнародна організована злочинність: криміналістично значущі ознаки**

*У науковій статті акцентується увага на криміналістично значущі ознаки міжнародної злочинності, зокрема її організованих форм. Дослідження стосується злочинів міжнародного характеру, що складають питома вагу міжнародної злочинності.*

**Ключові слова:** міжнародна злочинність, організована злочинність, криміналістично значущі ознаки.

Сьогодні у правоохоронних органів і міжнародних організацій світового, регіонального та національного рівнів одне із найголовніших завдань – боротьба з міжнародною злочинністю, особливо в її найбільш небезпечних формах – організованих. Головним чином мова йде про виявлення, розкриття, розслідування, попередження злочинів міжнародного характеру, що вчинюються організованими злочинними угрупованнями. Це стосується міжнародного тероризму; захоплення заручників; відмивання доходів, отриманих злочинним шляхом; фальшивомонетництва; контрабанди; торгівлі людьми; незаконного виготовлення і збуту наркотичних засобів, психотропних речовин тощо. Відповідальність за вчинення злочинів міжнародного характеру передбачено нормами як міжнародного (конвенції, угоди), так і національного законодавства.

У боротьбі зі злочинами міжнародного характеру, вчинених організованими злочинними угрупованнями, реалізується потужна, об'ємна та різнопланова система заходів. Зокрема, у сфері кримінального судочинства мова йде про встановлення кримінальної караності певних суспільно-небезпечних діянь та уніфікації на цій основі кримінального законодавства; припинення злочинів, в тому числі тих, що готуються, застосовуючи в необхідних випадках оперативно-розшукові заходи; надання допомоги у розслідуванні кримінальних справ і здійсненні кримінального переслідування; забезпечення виконання кримі-

нальних покарань; постпенітенціарного впливу; надання професійної технічної допомоги і попередження злочинів тощо [1, с. 35–41].

Різним аспектам боротьби з міжнародною злочинністю у сфері кримінального судочинства присвятили свої роботи Ю. П. Алєнін, О. М. Бандурка, П. Д. Біленчук, О. І. Виноградова, В. М. Волженкіна, О. Г. Волеводз, В. М. Гребєнюк, Ю. М. Грошевий, Н. С. Карпов, В. С. Кузьмічов, В. В. Лисенко, В. Т. Маляренко, Н. І. Маришева, В. В. Мілінчук, В. Т. Нор, М. І. Пашковський, М. І. Смирнов, В. М. Тертишник, В. П. Панов, В. Л. Чубарєв, В. П. Шибіко, В. Ю. Шепітько та інші вчені.

Враховуючи напрацювання вчених, слід зазначити, що в наукових працях увага переважно звертається на аспекти міжнародного, кримінального права чи кримінального процесу: розглядаються багатосторонні та двосторонні договори у боротьбі зі злочинністю, правова допомога у кримінальних справах, порядок взаємодії з міжнародними правоохоронними організаціями тощо.

Свій внесок у забезпечення боротьби з міжнародною злочинністю повинна зробити й криміналістика. Адже, як зазначає В. С. Кузьмічов, унікальна особливість криміналістики полягає в тому, що вона, з одного боку, вивчає злочину діяльність, особистість злочинця, механізм і спосіб учинення злочину, сліди злочину в широкому розумінні, форми і методи протистояння правоохоронним органам, і на цьому підґрунті розробляються методи, засоби та прийоми розкриття й попередження злочинів. Серед юридичних наук більше немає такої галузі наукових знань, що підходила б до вивчення злочинів із різних аспектів [2, с. 6].

Криміналістичне дослідження міжнародної злочинності є складним видом діяльності, що перебуває у різноманітних відносинах з іншими соціальними процесами та характеризується багатоманітністю проявів. У його межах функціонують різні типи зв'язків: криміналістичні, кримінально-процесуальні, кримінально-правові, міжнародні тощо, які досліджуються окремими науками. В зв'язку з цим, вивчення даного об'єкту слід проводити в різних аспектах, із залученням різних форм взаємодії наук.

Слід акцентувати увагу на криміналістично значущі ознаки міжнародної злочинності, зокрема її організованих форм. Зауважимо, що в аспекті даної статті мова буде йти про злочини міжнародного характеру, що складають питому вагу міжнародної злочинності.

Актуальність завдань криміналістики у боротьбі зі злочинами міжнародного характеру, вчинених організованими злочинними угрупованнями, обумовлена й тим, що удосконалюються засоби, методи злочинної діяльності, спостерігається її якісне удосконалення та кількісне зростання, що потребує нових підходів правоохоронних органів.

Останнім часом стосовно організованої злочинності міжнародного рівня використовується поняття “транснаціональна злочинність”.

Поширення останнього терміну пов'язано із підписанням і ратифікацією Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності 2000 року із Протоколами до неї [3, с. 554–606]. У статті 2 Конвенції зазначено, що злочин, пов'язаний із діяльністю організованої злочинної групи, носить транснаціональний характер, якщо: він учинений у більш ніж одній державі; він учинений в одній державі, але істотна частина його підготовки, планування, керівництва або контролю має місце в іншій державі; він учинений в одній державі, але за участю організованої злочинної групи, яка здійснює злочинну діяльність у більш ніж одній державі; або він учинений в одній державі, але його істотні наслідки мають місце в іншій державі.

Стаття 2 Конвенції тлумачить поняття “організована злочинна група” як структурно оформлену групу в складі трьох або більше осіб, що існує протягом визначеного періоду часу і діє узгоджено з метою здійснення одного чи декількох серйозних злочинів або злочинів, визнаних такими відповідно до Конвенції, для того, щоб одержати, прямо чи посередньо, фінансову чи іншу матеріальну вигоду (ст. 2). В українському кримінальному законодавстві “серйозному злочину” відповідають поняття “тяжкий” і “особливо тяжкий злочин”.

Вважаємо, що співвідносяться злочини міжнародного характеру і транснаціональні злочини як ціле і частина. Транснаціональна злочинність охоплює сукупність злочинів (міжнародного характеру і загальнокримінальних), які вчиняються організованими злочинними групами чи їх об'єднаннями, з прямим умислом і порушують інтереси кількох держав.

Злочинна організація як одна із найнебезпечніших форм співучасті є чинником, який значно посилює загрозу та масштаб протиправних посягань, підвищує суспільну небезпеку й розміри завданих збитків. Ця умова змусила визнати злочинним сам факт створення злочинної організації та злочини, вчинені групою осіб, як обставину, що обтяжує кримінальну відповідальність, у законодавстві багатьох країн світу. Із вказаною метою Радою Європи 1998 року було прийнято документ “Про визнання участі у злочинній організації на території держав-членів Європейського Союзу в якості кримінально караного діяння” [4, с. 199]. У Кримінальному кодексі України теж передбачено відповідальність за створення злочинної організації (ст. 255), сприяння учасникам злочинних організацій та укриття їх злочинної діяльності (ст. 256), а до форм співучасті, згідно зі ст. 28, відноситься вчинення злочину групою осіб, групою осіб за попередньою змовою, організованою групою та злочинною організацією.

Вірною є думка, що ключовим критерієм для класифікації злочинних груп є ступінь їх організованості. Таким чином, В. М. Биков виділив наступні криміналістичні типи груп: випадкові, типу компанії, організовані; злочинні організації [5, с. 14–37]. Все різноманіття їх

форм може знаходити свій вираз у вчиненні злочинів міжнародного характеру, однак акцентуємо увагу на двох останніх.

Організована злочинна група відрізняється стабільністю особового складу, в ній формуються норми поведінки та ціннісна орієнтація, є лідер. Спостерігається чітка рольова диференціація, жорстка дисципліна і конспіративність дій. Діяльність групи орієнтована на вчинення злочинів, зростаючих по тяжкості. Групі доступні складні способи злочинної діяльності, притаманна обізнаність із способами і прийомами роботи правоохоронних органів.

Злочинні організації – організовані групи, але з більшою дисципліною й координацією дій. Злочинні організації діють на двох рівнях. Перший – нижчий – злочинна організація з обмеженою сферою діяльності, наприклад, організовані групи, що займаються виготовленням і збутом підроблених грошей. В такому товаристві існує чіткий розподіл ролей, є особи, які займаються виготовленням підроблених купюр, інша частина займається їх перевезенням до інших держав, збутом тощо. Для цього рівня наявність корумпованих зв'язків злочинців не є обов'язковою ознакою. Переважно мова йде про пряму участь у злочинній діяльності адміністративного персоналу установ, співробітників правоохоронних, митних органів.

Другий рівень – система злочинних організацій. Ця система може бути певною мірою спеціалізованою, що займається одним видом злочинної діяльності, наприклад, наркобізнесом, хоча зазвичай вона набагато різноманітніша. Відміною ознакою другого рівня є регіональна сфера злочинної діяльності, що обумовлює широке коло корумпованих зв'язків [6, с. 903–904].

Організованим злочинним угрупованням, що вчиняють злочини міжнародного характеру, поряд із загальними, притаманний ряд особливих ознак, що обумовлені як специфікою злочинів, масштабом діяльності, так і характеристикою осіб, що входять до складу угруповань.

З криміналістичного аспекту особливого значення набуває дослідження способу вчинення злочинів міжнародного характеру; відповідних залишених матеріальних та ідеальних слідів; особи злочинця та взаємозв'язку із особою потерпілого; предмета злочинного посягання, з'ясування інших особливостей механізму злочину та визначення змісту діяльності з їх розкриття й розслідування, що потребує окремих ґрунтовних досліджень.

У межах статті на основі проведеного аналізу сформулюємо окремі криміналістичні ознаки, які притаманні організованим злочинним групам, що вчиняють злочини міжнародного характеру. Наведені ознаки можуть бути використані при побудові їх цілісної криміналістичної характеристики, висуненні криміналістичних версій та плануванні, визначенні тактики проведення слідчих дій та вирішенні інших завдань розслідування.

По-перше, особа ймовірного злочинця ускладнена “іноземним елементом” – виконавці, співучасники злочину можуть бути громадянами різних держав. Усередині організованого злочинного угруповання спостерігається складна структура взаємозв’язків між злочинцями: як “традиційна” (із визначеною структурою та розподілом обов’язків між учасниками), так і без чітких ознак останньої: може виражатися у мінімальній обізнаності членів організованого злочинного угруповання один про одного (громадяни різних держав, не знайомі особисто, адже нерідко підшукування членів групи та спілкування здійснюється по мережі Інтернет). Поряд із основними учасниками для виконання окремих завдань можуть залучатися “технічні помічники”, часто навіть необізнані про злочинний характер їх допомоги.

Організовані злочинні угруповання традиційно налагоджують контакти із кримінальними угрупованнями інших держав, відбувається своєрідний “обмін досвідом” методами, засобами, прийомами злочинної діяльності, за необхідності – забезпечується відповідна підтримка. Особливість взаємозв’язку злочинців на міжнародному рівні полягає в тому, що вирішальним чинником у контактуванні з іншими злочинними групами є національна, мовна чи територіальна спільність.

Як зазначає І. М. Нурбеков, особливість територіального розподілення учасників організованих злочинних угруповань чи учасників конкретної злочинної події, в тому числі й потерпілих, полягає у місцезнаходженні на території кількох держав. У зв’язку з цим, доцільно говорити не про територіальну, а про мовну спільність членів організованих злочинних угруповань [7, с. 2].

Прагнення організованих злочинних угруповань зводяться до створення розгалуженої мережі міжнародних чи міжрегіональних зв’язків. Спостерігається й комунікація між злочинними групами чи їх учасниками, а також між злочинцями та потерпілими, з використанням псевдонімів, інших вигаданих даних. Характерним є й активне маскування комунікацій за допомогою використання засобів анонімізації звернень до ресурсів Інтернет, маскування звернень до ресурсів Інтернет шляхом створення захищених каналів для переговорів і передачі інформації, шифрування інформації [7, с. 2].

Відбувається активне зростання частки корисливої міжнародної злочинності. Проте, корисливий мотив не єдиний, адже частина злочинів розглядуваної категорії вчиняється із мотивів расової чи національної нетерпимості (міжнародний тероризм, воєнні злочини міжнародного характеру), чи з мотивів порушення стабільності міжнародних відносин (посягання на осіб, які користуються дипломатичним захистом) тощо.

Спостерігається взаємозв’язок злочинної діяльності із розвитком економічних і ринкових відносин, що виражається у посиленні інтересу злочинних угруповань до здійснення контролю над найбільш ефек-

## *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*

---

тивними сферами міжнародної та національної економіки, з метою отримання “надприбутків” застосовуються складні системи заходів із відмивання й легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом.

Зростає й “якісний” – інтелектуальний склад членів організованих злочинних угруповань, особливо що стосується вчинення економічних злочинів, кіберзлочинності. Використовуються допомога “консультантів” – висококваліфікованих фахівців, застосовується спеціалізоване (навіть кримінальне) обладнання, програмне забезпечення. Це стосується й матеріальної бази організованих злочинних угруповань, адже підвищується рівень їх технічної оснащеності, відбувається зростання злочинних доходів.

Слідова картина злочинів міжнародного характеру є різноманітною, представлена ідеальними та матеріальними слідами. До ідеальних джерел інформації відносяться показання осіб, які володіють інформацією про обставини вчинення злочинів; матеріальні сліди можуть знаходити свій вираз у групі трасологічних слідів-відображень, інформаційних слідах-відображеннях при вчиненні кіберзлочинів, відображатися у документах при економічних злочинах, розглядатися як тілесні пошкодження при вчиненні катування тощо.

Вчинення злочинів міжнародного характеру організованими злочинними угрупованнями характеризується ретельною підготовкою та плануванням злочинної діяльності, підшукуванням потенційних потерпілих, застосуванням заходів щодо приховування слідів злочину.

Полегшує реалізацію злочинних намірів відносна доступність засобів вчинення злочинів: комп’ютерної техніки, холодної чи вогнепальної зброї, вибухових пристроїв, можливість доступу різних суб’єктів до інформаційних потоків; нерідко злочинці використовують спрощені прикордонні та візові процедури, інтенсифіковані міграційні процеси.

Однією із криміналістично значущих ознак організованої злочинної діяльності на міжнародному рівні є активна протидія розслідуванню злочинів.

Заходи із протидії розслідуванню застосовуються, по-перше, під час підготовки, вчинення та приховування злочину; по-друге, за умови виявлення злочинної діяльності – під час досудового розслідування з метою перешкодження кримінальному судочинству.

Діяльність щодо протидії розслідуванню супроводжується залученням корумпованих зв’язків у державних, правоохоронних, прикордонних, митних органах, використанням обізнаності із методами, засобами та прийомами роботи правоохоронних підрозділів.

Узагальнюючи, слід зазначити, що завдання криміналістики у боротьбі з міжнародною організованою злочинністю полягають, по-перше, в її криміналістичному дослідженні як негативного соціального явища; по-друге, у розробці криміналістичних рекомендацій щодо розкриття, розслі-

дування та попередження відповідних злочинів, озброєння ними правоохоронних органів.

### *Список використаних джерел*

1. Волеводз А. Г. Правовое регулирование новых направлений международного сотрудничества в сфере уголовного процесса / А. Г. Волеводз. — М. : ООО Издательство “Юрлитинформ”, 2002. — 520 с.
2. Кузьмічов В. С. Слідча діяльність : характеристика та напрями удосконалення : [монографія] / В. С. Кузьмічов, Ю. М. Черноус. — К. : ЗАТ “Нічлава”, 2005 — 446 с.
3. Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності від 15 листоп. 2000 р. Протокол щодо попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї ; Протокол проти незаконного ввозу мігрантів по суші, морю і повітряю. Закон України від 4 лют.2004 р. № 1433 – IV “Про ратифікацію Конвенції Організації Об’єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності та протоколів, що її доповнюють” / Збірник міжнародних договорів України про правову допомогу у кримінальних справах. Багатосторонні договори. — К. : “Фенікс”, 2006. — С. 554–606.
4. Актуальні проблеми протидії тероризму та злочинності в контексті європейської та євроатлантичної інтеграції : вип. 13. / за заг. ред. академіка НАН України, д. т. н. В. П. Горбуліна. — К. : Нац. акад. СБ України, 2005. — 268 с.
5. Быков В. М. Криминалистическая характеристика преступных групп / В. М. Быков. — Ташкент : Высш. шк. МВД СССР, 1986. — 70 с.
6. Криминалистика : [учебник для вузов] / [Аверьянова Т. В., Белкин Р. С., Корухов Ю. Г., Россинская Е. Р.]. — [3-е изд., перераб и доп.]. — М. : Норма, 2008. — 992 с.
7. Нурбеков И. М. Некоторые организационно-тактические аспекты расследования транснациональных преступлений / И. М. Нурбеков // Рос. следователь. — 2008. — № 15. — С. 2–5.

*В научной статье акцентируется внимание на криминалистически значимые признаки международной преступности, а именно, ее организованных форм. Исследование касается преступлений международного характера, которые в своем большинстве представляют международную преступность.*

*In the scientific article the attention is focused on the criminalistics significant changes of the international crime, namely, its organized forms. The study regards crimes of the international character, most of which are of the international crime.*

*Стаття надійшла до редакції журналу 23 червня 2011 року.*